

การวิเคราะห์แนวสุนทรียศาสตร์

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ พระองค์ได้รับยกย่องว่าเป็นกวีเอกที่สำคัญคนหนึ่งของไทย โดยจะเห็นได้จาก
 พระนิพนธ์ของพระองค์ทุกเรื่อง ทุกตอน มีลักษณะเด่นในด้านการเลือกใช้คำ ส่วนหนึ่งที่ให้ความหมายลึกซึ้ง
 และเกิดภาพพจน์ที่แจ่มชัด ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกถึงความงดงามและความไพเราะ ดังในโคลงการศาสตร์
 กล่าวว่าเป็น "คุณ" มืองประกอบของวรรณคดีประเภทอื่น ถ้าจะวิเคราะห์ความหมายของคำตามทฤษฎี
 ของการวิจารณ์วรรณกรรมของ โอ. เอ. ริชาร์ดส์ ก็เห็นว่าคำทุกคำ จะให้ทั้งภาพ แสง สี เสียง
 และความรู้สึกรัก สดชื่น ประทับใจ ตลอดจนความเกรงขามและขมขื่น และถ้าจะวิเคราะห์ความงาม
 ของเสียง คำ หมาย ความแนวภาษาศาสตร์ ก็จะยิ่งทำให้ใคร่ศึกษามากยิ่งขึ้น ชัดเจนขึ้น
 ฉะนั้นในการวิเคราะห์พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศครั้งนี้ ก็จะใช้หลักและทฤษฎีที่เกี่ยวกับความงาม ซึ่งกล่าว
 ไว้ในบทที่ 2 ตามลำดับ

วิเคราะห์แนวสุนทรียศาสตร์

1. การเลือกสรรคำมาใช้ นับว่าเป็นจุดเด่นในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศ เพราะ
 พระองค์สามารถเลือกใช้คำได้เหมาะสมและไพเราะ เช่น

1.1 ใช้คำสูงส่ง มีสง่า หรือที่เรียกว่า "โอฬารคุณ" คือเป็นความงามอย่างกว้างขวาง
 สูงส่ง งดงาม / ตัวอย่างเช่น

ปางเสด็จประเวศดาว	ชลาศัย
ทรงรัตนพิมาธัย	กิ่งแก้ว
	(กาทพยเทเรือ)

ในขณะที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ ใช้คำได้เหมาะสมกับบุคคล ซึ่งเป็นคำสูงส่งมีสง่า น่าเกรงขาม ที่
 เรียกว่า คำราชาศัพท์ ใช้กับผู้สูงศักดิ์ โดยเฉพาะคำว่า "ปาง" มักใช้กับพระสุพรรณเจ้าหรือผู้ที่ควร
 เคารพบูชา ยกย่อง ฉะนั้นคำอื่น ๆ ที่ตามมา เช่น เสด็จ ประเวศ ทรง รัตนพิมาธัย ล้วนเป็นคำ
 ที่มีศักดิ์สูง นำมาใช้กับคำว่า "ปาง" ได้เป็นอย่างดีและเหมาะสมกับพระสุพรรณเจ้า

ดูบรรณดำแดงอุหน	โหม่มมิลมิลอัมพร
รอนลงตรงมัญชร	จรตุนองแก้วกัถิ
	(บทเหกกัถิ)

คำว่า สุภรณ หมายถึง พญาครุฑ ซึ่งมีฤทธิ์เดชมากเพราะเป็นผู้ยิ่งใหญ่เหนือครุฑทั้งหลาย เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์สามารถนำคำมาใช้ได้เหมาะแก่ลักษณะและฐานะของตัวละคร ยังมีคำเสริมศักดิ์ให้ สูงสง่า เช่น สำแดง ฤทธิ์ อัมพร บัญชา ยิ่งทำให้มองเห็นอำนาจและศักดิ์ของพญาครุฑเด่นชัดขึ้น

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์
ไชยเชษฐาสूरียวงศทรง
นางรักนัถสมองค์
ศบคังนงเรียงหนา

รพิพงศ์
เลิศหล้า
อภิชาติ
เฟ้าพร้อมบริบูรณ์
(กภพหือโคลงนิราศธารโศก)

ในบทนี้เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ใช้คำสูงสง่าเกือบทั้งหมด ดังคำว่า เจ้าฟ้า รพิพงศ์ ไชยเชษฐาสूरียวงศ เลิศหล้า อภิชาติ และแม้จะมีคำธรรมดาอยู่บ้าง โดยเฉพาะในบาทสุดท้าย "ศบคังนงเรียงหนา เฟ้าพร้อมบริบูรณ์" ทั้งหมดก็เป็นคำที่ช่วยเสริมให้คำข้างตนสูงส่งสมศักดิ์ศรี แสดงถึงบุญญาบารมีมากขึ้น

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์
ไชยเชษฐาสूरียวงศเพียร
แตงไวโอสถิตเสถียร
จำเนียรกตมานชา

ทรงเขียน
เลิศหล้า
ในโลกย์
ชานอ้างสรรเสริญ
(กภพหือโคลงนิราศธารทองแดง)

บทนี้เช่นกัน เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ใช้คำศักดิ์สูงฐานะแม้จะใช้คำว่า "เขียน" แต่พระองค์ก็ใช้คำว่า "ทรง" มาช่วยเพิ่มค่าของคำให้สูงขึ้น นอกจากนั้นคำว่า สติเสถียร สรรเสริญ ก็ช่วยให้ได้ ความดีขึ้น เป็นการช่วยให้พระนามและบุญบารมีของพระองค์เด่นชัดขึ้น

1.2 ใช้คำใดเหมาะแก่เวลา

ในกภพหรือและบทเหครวญ แม้ว่าเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์จะไม่ค่อยออกเวลาไว้ตรง ๆ แต่ผู้อ่านก็สามารถรู้ได้ว่าพระองค์หมายถึงเวลาใด โดยเฉพาะในกภพเหเรือ จะเห็นได้ว่าพระองค์บรรยาย การเดินทางตั้งแต่เวลาเช้าคือ เริ่มบรรพนาชมขบวนเรือ เมื่อเรือออกจากท่าก็เห็นหมู่ปลาหลายชนิด ก็ชมปลา และเมื่อแควรถอนในตอนเที่ยงเรือจะเสียบฝั่งพร องค์ก็พรรณานาชมไม้ริมฝั่ง ส่วนในตอนหม่นนั้น พระองค์ก็ออกเวลาไว้ชัดเจน โดยใช้คำว่า รอนรอนสุริยะ อัสดงค คำแล้ว ดังตัวอย่าง

รอนรอนสุริยโ
เรื่อยเรื่อยดิมเนรูลง

อัสคก
กำแล้ว
(กพยเทเรือ)

รอนรอนสุริยกลอย
เรื่อยเรื่อยเรือแสงจันทร์

สายันต์
สองท่า
(บทเหกรวญ)

ในบทเหกรวญ กลายกับบทเหเรือ คือใช้คำว่า รอนรอน นอกจากนั้นใช้คำที่ช่วยไ้ในเวลาใด
แน่นอน เช่น สุริยกลอย สายันต์ เรือแสงจันทร์ เป็นการบรรยายตั้งแต่พระอาทิตย์ตกดอยต่ำลงเรื่อย ๆ
จนเห็นแสงจันทร์สองท่า

ส่วนในกพยหอโกลงนิราศธารโศก เจาทำกรรมเวศโคกดาวพรรณมาถึง นางที่รักเป็นเวลา
เริ่มตั้งแต่

ยามองเขาเจ้าพี่เอย
จุกไฟใหญ่ชา

พยอมเคยเชยพิศกธา
พระสุทธรเจ้าเอยเถื่อน
(กพยหอโกลงนิราศธารโศก)

จากนั้นได้พรรณานาบทพิศวาส พรรณมาถึงความรักที่มั่นคงกัน จากโมงเช้า สองโมงเช้า ไปจนกำหนดหนึ่งทุ่ม
สองทุ่ม รุ่งเช้าวันอาทิตย์ไปจดวันเสาร์ แล้วเริ่มเค็ดนทาไปจดเค็ดนสี่ของอีกปีหนึ่ง จากนั้นเริ่มถูกขิมหันต์
ไปเรื่อย ๆ จนถึงปีหวดไปจนครบปีกุน

ปีกุนสุกเรศแคว
เวียนทางรางเพ็
กรีสวัสส์ค้อยจุงคี่
หายโรคโพบโยยเจ้า

กดาศรี
กำเจ้า
สุขภาพ
สุขดำสำราญ
(กพยหอโกลงนิราศธารโศก)

1.3 ใช้คำได้เหมาะกะกับเหตุการณ์ ซึ่งมักเป็นเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับความรัก การพลัดพราก
จากนางที่รักก็เป็นทุกข์ เมื่อสมหวังก็เป็นสุขซึ่งเป็นธรรมชาติโลก นิยามเป็นสังขรรณโดยแท้ ตัวอย่างเช่น

เรื่อยเรื่อยมาเรียงเรียง
ตัวเดียวมาพดัดคู่

นกกินเจียงมาทั้งหมู่
เหมือนพ่อยนเดี่ยวกาย
(กพยเหเรือ)

ในบทนี้เจ้าฟ้าธรรมธิเบศไชคำไค้คำไค้มากที่สุด เพราะทำให้เกิดความรู้สึกว่าเหงา เหงา อ่างว่าง
เดี่ยวกาย เหมือนนกที่พดัดบินอยู่ตัวเดียว ไชคำไค้ให้ความหมายลึกซึ้งกินใจ อย่างที่เรียกว่า "ก้นกุด"
และคำทำให้เกิดรสชาติ โภกภาพจน์ อย่างที่เรียกว่า "โอชคุณ"

นอกจากนี้ในบทเห่กัก ก็เป็นบทที่ให้ความสุขจากกมลที่มีความสมหวังในความรัก ซึ่งเจ้าฟ้าธรรมธิเบศ
ไชคำไค้เหมาะสมกับเหตุการณ์ จะเป็นความสุขสมหวังของพระองค์นั่นเอง เช่น ในบทที่กล่าวถึงนี้

บิณีกวีชาวม
กลมเกลียวเกี่ยวกรพัน
สองคู่ขสองสังวาส
สองสันทินทรารมณ

ภิรมเปรมเกษมสันต์
ผันย้ายเอาเคลาศลิ่งชม
แสนสุขสวาทสองคู่สม
กลมเกลียวคู่สมสอง
(บทเห่กัก)

และในบทที่ทองพดัดพรากโยหยา คร่ำครวญเมื่อนางที่รัก พระองค์ไชคำไค้ทำให้เกิดความ
รู้สึกทุกข์เวทนา อย่างน่าเห็นใจที่เดียว

โยหยาครวญไครนาง
นั่งนอนนอนตาพิ
คิดเคยเซยชมนาง
เป็นคู่ขทุกเวลา
อกเอยเคยสังวาส
นับเดือนเดือนเป็จร

อกเพียงพางดังชีวี
สิ่งซึ่งสุขทุกเวลา
ไมหางทองสองเสนหา
มาจากไค้ให้อารมณ์
กรรมบ่ารศกาดกกลาสมร
หอนเห็นแล้วแกวตาเรียม
(บทเห่สังวาส)

ในบทนี้พระองค์เลือกไชคำไค้ที่แสดงให้เห็นถึงความทุกข์เศร้า เช่น โยหยา ครวญ
อกเพียงพางดังชีวี เป็นความทุกข์ทรมานที่เกือบถึงซึ่งชีวิตที่เดียว

กรรมไถ่จำจากเจ้า
ลำบากพรากเจียวจร
ไกลขวางรางเรียมอร
เรียมคร่ำครวญอ้างวาง

สายสมร
จากขวาง
วรกาศย
แหบให้โทษหา
(กพยหอโคลงนิราศธารโศก)

ในบทนี้ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศไชยเชษฐาธิราชเจ้าแผ่นดินล้านนาได้เห็นถึงความเจ็บปวดในการพลัดพรากจากคนรัก
ถึงแม้ว่าในบทนี้พระองค์ไม่ได้จากนางไปไหนจริง แต่แต่งตามประเพณีดังที่พระองค์กล่าวไว้ในตอนสุดท้าย
พระองค์ก็ยังสามารถเลือกใช้คำที่กลมกลืนจริง ดังเช่น กรรม จำจาก ลำบาก จากขวาง ไกลขวาง
รางแรม คร่ำครวญ อ้างวาง แหบให้โทษหา ซึ่งล้วนเป็นคำที่ให้ความรู้สึกเศร้าโศกเกิดอารมณ์
ทุกข์เวทนาจากการพลัดพรากทั้งสิ้น เป็นการเลือกใช้คำที่กลมกลืนจริง อย่างที่เรียกว่า "สุขุมาลคุณ"

ส่วนในกพยหอโคลงนิราศธารทองแดง เป็นบทที่ทุกถ้อยคำล้วนแล้วแต่สุขสดชื่น มีชีวิตชีวาแจ่มใส
ดูเหมือนเป็นบทที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศมีความสุขอย่างเต็มที่ คงเป็นเพราะได้เดินทางไปกับคนที่รักที่ชอบพอกัน
ชชวนกันชมสัตว์ ชมนก ชมไม้ ดังเช่น

สุขเกษมเปรมหนาเหลือบ
แดนสนุกสุขใจหวัง
เดินรายนายฉันยัง
หัวรอรนหนน

ล้มหลัง
วังหริ
ชายป่า
สองนารวนแล

(กพยหอโคลงนิราศธารทองแดง)

เมื่อมีความสุขย่อมจะเห็นสิ่งต่าง ๆ รอบข้างสวยงาม นารนรมย์ไปหมด สามารถทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างมี
ชีวิตชีวาไปทั่ว อย่างเช่นต้นไม้ก็มีชีวิตชีวา โบกโบย แล้วยเฟื่อย แกลงเยื้องไปมา เต็มไปด้วย
ความสุข อย่างที่เรียกว่า "สมาธิคุณ"

กะบายส่ายคัลชรวง
สไบบางนางสีดา
บนเลื่อยเฟื่อยลงมา
แตกาไม้ใหญ่ทย

นงพงา
ทอทย
โบยโบค
แกวงเยื้องไปมา

(กพยหอโคลงนิราศธารทองแดง)

2. เสียงเสนาะ คือการใช้คำที่มีเสียงหนักเบา สั้นยาว ระดับเสียงสูงต่ำ และส่งสัมผัสกันได้อย่างไพเราะ ในลักษณะที่เป็น "ลีลาเสนาะ" คือความรื่นรมย์อันเกิดจากถ้อยคำที่ประสมประสานต่อเนื่องกันอย่างสละสลวย ซึ่งจะปรากฏอยู่ในพยางค์และพยางค์

2.1 สัมผัสสระ จะปรากฏทั้งสัมผัสนอกและสัมผัสใน เจ้าฟ้าธรรมธิเบศจะใช้คำที่สละสลวยแพรวพราวไปทั่วสระสัมผัส เช่น

สมรรตไชโยไกรทาบแก้ว เรียบเรียงเคียงกujur	แสงแววับจับสาคร คังรอนฟามาแดนกิน
---	-------------------------------------

พิบูลมุนนาคนาน เนนุชสุดฉายสมร	กลิ่นหอมหวานชานขจร เห็นจะวอนอ่อนพิชราย (กพยเทเรือ)
----------------------------------	--

ในกพยเทเรือ จะใช้สัมผัสสระ 2 คำที่เรียกว่า คำเคียง เช่น ไชโยไกร วัมจับ เรียงเคียง ฟามา และพิบูลมุนนาคนาน หวานชาน นุชสุด วอนอ่อน เป็นต้น ส่วนสัมผัสนอกก็มีซึ่งเป็นลักษณะบังคับของบทประพันธ์อยู่แล้ว เช่น แก้ว-แวว สาคร-จร บาน-หวาน ขจร-สมร สมร-วอน เป็นต้น

ฉายฉาบคานาคา ทางกระหวัดรั้งรักกัน	เป็นภักษาพจนกณัน คั้นเมฆามาฉิมขี้ (บทเห่กาถ์)
--------------------------------------	---

ในบทเห่กาถ์ก็เช่นกันจะมีคำเคียงปรากฏอยู่ เช่น ฉาบคาน ภักษาพ เมฆามา ใช้คำสัมผัสสระและให้ความหมายดี มองเห็นภาพชัดเจนอย่างที่เรียกว่า "อรรถพิศุทธิคุณ" และสามารถเข้าใจได้รวดเร็วทันที อย่างที่เรียกว่า "ประสันตคุณ"

คิดเคยเซยชมมอง เป็นสุขทุกเวลา	ไมทางทองสองเสนหา มาจากใต้ไถอวรณ์ (บทเห่สังวาล)
----------------------------------	--

บทเห่สังวาสที่ใช้คำสัมผัสสระ อย่างที่เรียกว่า คำเคียงเช่นเดียวกัน เช่น เคยเซย หองสอง
ดูทุก ไค้ไห เป็นตน

สี่โมงเช้าเจ้าพ่หยอม
เครื่องเขาลาของหวาน
เสร็จเจ้าเขามากราน
บอกไค้พิ้วไห้

กการ
แตงไว
กรายแซ
พิ้ว
พิ้วสำราญ

(กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก)

กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก ก็ใช้สัมผัสสระในคำ เจ้าเจ้า เจ้าเขา เขาเลา บัดพิ้ว พิ้ว
เป็นลักษณะของคำเคียงเช่นเดียวกัน

กพณสรอง
หนงสคอย
คงขฟณ
หนสรอง
งสทหนส
ทรวงร

งศคสทนสง
รปงททนม
พรพร
สคส
งอย
รพท

(กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก)

ในบทนี้เป็นลักษณะพิเศษ คือเล่นเสียงสระอู ซึ่งถ้ามองกาพย์เรียกว่า "กาพย์บาทเดือนลา" และ
ถ้ามองโคลงเรียกว่า "โคลงบาทเดือนลา" ซึ่งนับว่าเจ้าฟ้าธรรมธิเบศสามารถเล่นเสียงสระไค้เป็นยอด
ไค้ทั้งรสคำและรสนามอย่างที่ว่า "ไอชอุณ"

2.2 สัมผัสอักษร เป็นสัมผัสที่ใช้ตัวอักษรตัวเดียวกัน มักจะเป็นสัมผัสใน ตัวอย่างเช่น

เรื่อยเรื่อยมารอนรอน
สนธยาจะไกลคำ
เรื่อยเรื่อยมาเรียงเรียง
ตัวเดียวมาพลัคคุ

ทิพากรจะตกคำ
ค่านึงหนาเจ้าตราตรู
นกบินเรียงมาทั้งหมู่
เหมยณพอยผู้เดียวกาย

(กาพย์เห่เรือ)

ในบทนี้เป็นบทที่มีความไพเราะมาก โดยการเล่นเสียง พยางค์ ๒ ให้ทั้งความไพเราะจับใจ
ไพเราะพจน์ แสง สี และบรรยากาศในยามเย็นเด่นชัด การใช้สัมผัสอักษร 2 คำ เรียกว่า คำคู่
เช่นคำ เรื่อยเรื่อย เรียงเรียง รอนรอน

สองสุขสองสังวาส
สองสนิทนันทราภรณ์
แม่มยิ้มพริ้มพิศกตรา
แสนสนุกสุขสมพอง

แสนสุขสวาทสองสุขสม
กลมเกลียวสุขสมสอง
สาภิรมสมจิตปอง
ในห้องแก้วแห้วพรจฉาย
(บทเห่กาก็)

ในบทเห่กาก็ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศเลนเสียง ๘ ในบทแรกได้ไพเราะและไครสคำ ซึ่งแสดงถึง
ธรรมชาติความรักระหว่างชายและหญิง เป็นความใคร่ที่ไม่มีผู้ใดปฏิเสธ ทั้งในคำคู่ เช่น สองสุข สองสังวาส
สองสนิท แม่มยิ้ม พริ้มพิศกตรา กลมเกลียว แพร้วพรรณ เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีสัมผัสอักษร 3 คำที่เรียกว่า คำเทียบคู่ เช่น สุขสมสอง สองสุขสอง แสนสุขสวาท
สองสุขสม หรือถ้าจะจัดเป็นสัมผัสอักษร 4 คำ ที่เรียกว่า คำเทียบรด เช่น สองสุขสองสังวาส
แสนสนุกสุขสมพอง และสัมผัสอักษร 5 คำ ที่เรียกว่า คำเทียบรด เช่น แสนสุขสวาทสองสุขสม

เรื่อยเรื่อยมารอนรอน
เรื่อรองสองสีจันทร์
ดิวดิ้วจันทร์แจ่มฟ้า
สูงช่วยรวยรูปทรง
เอวออนซอนองค
หาไหนไม่เทียบทัน

สุริยจรเขาสายัดต์
ส่งแสงกลานาพิศวง
เหมือนพิศกตราทนานวดผจง
ส่งดีใจเท่าสีจันทร์
โฉมอนงคทรงสาวสวรรค์
ขวัญเนตรที่นารัก
(บทเห่คราวญ)

ทั้ง 3 บทมีเล่นสัมผัสอักษรได้ไพเราะมาก ทั้งยังไพเราะพจน์ชัดเจนและสวยงาม เป็นสัมผัสอักษร
2 คำ อย่างที่เรียกว่า คำคู่ เช่น เรื่อยเรื่อย รอนรอน เรื่อรอง สองสี ส่งแสง ดิวดิ้ว
จันทร์แจ่ม ทานานวด สูงช่วย รวยรูป ส่งดี เอวออน ซอนองค สาวสวรรค์ เป็นต้น

ในกาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก ก็มีเล่นสัมผัสอักษร ๘ คล้ายกับในบทเห่กาก็ โดยเฉพาะจะเห็น
ในการเล่นคำว่า "สอง" ในทุกบาท และฉนวนแต่ให้ความหมายทางสนธิเสนาหาในความใคร่ ทั้งนี้

สองชมสองศพาส
 สองกรสองตระกอง
 สองชมสมปาสสรอย
 สองชมปาสสองเสมออน
 สองกรกายสองกร
 สองนิทรสองเสนหเนา

สองสุกสว่างสองเรียงสอง
 สองคดิ่งเกศาเผ่าชมกัน
 ศรีสมร
 คุรุนเศลา
 วัชรอย
 แฉมนองชมเชย
 (ภาพหอโคลงนิราศธารโศก)

และในภาพหอโคลงนิราศธารทองแดง ก็มีเล่นสัมผัสอักษรทั้งที่เป็นคำคู่ เช่น นอยหนา นอยแทน เตาตาม นางนวล นวลนาง เกลอนกุ่ม คำเทียบคู่ เช่น นอยหนานา และคำเทียบรด เช่น นางนวลนวลนาง

นอยหนานาลูกพรอม
 นอยแทนเตาตามชม
 นางนวลนวลนางชม
 หวายน้ำมีเกลอนกุ่ม

โศกถม
 ชนชุม
 โสภิศ
 กุ่มทองนาชาน
 (ภาพหอโคลงนิราศธารทองแดง)

2.3 การเดินเสียงธรรมชาติ อาจจะเป็นการเดินเสียงสัตว์ ฟังร้อง เช่นตก ลมพัด เป็นต้น ซึ่งนอกจากจะให้เสียงเสนาะแล้วยังให้ความหมายทางภาพพจน์ของเสียง ทำให้บทประพันธ์ นี้มีชีวิตชีวา อย่างที่เรียกว่า "โอชกฤต" เช่น

ย่าเที่ยงหึ่งหึ่งกอง
 เคยเกลือกคดิ่งกยา
 สองพุมคอนอกเขา
 ของที่เพ็แจ่มทาง
 พริ้งพริ้วพุ่มมากขรวง
 แตรแซกแตรลิ้นคำ

นาพิท
 ไชวราง
 ฆางฆาง
 ฆองฆอง
 เสาภ
 เหวรเหว
 (ภาพหอโคลงนิราศธารโศก)

กลองทอง ตกรวมกริม
ทาตะเต็งเต็งเสียง
เสียงปี่เรอบเพียง
แตรนแตรนแตรฝรั่งขึ้น

เคิน เรียง
กรวมกริม
กระเวก
หุหุเสียงสังข์
(ภาพหอโกลงนราศรารทองแดง)

จะเห็นว่าเราพาทรรมิเทศ เลือกใช้คำที่สามารถเลียนเสียงธรรมชาติ ทำให้เห็นภาพและได้ยินเสียง เช่น หิ่งห้อย เสียงนาฬิกาสมัยนั้น เสียงตอกคังผางผาง เสียงแครคัง แทรแทร เสียงกอลงคัง ตะเต็งเต็ง เสียงแตรฝรั่งคัง แตรนแตรน และเสียงสังข์คัง หุหุ

นอกจากนี้ยังเลียนเสียงสัตว์ร้องไว้เกือบทุกชนิด เช่น เสียงเสือ เสียงนกชนิดต่าง ๆ เป็นต้น

เสือโคร่งยงบีบเบรียง
กัทพ์สำเนียงพังก้าว
นกเขาสันคอก
กลองกุชานขึ้น
นกกระเรียนเวียนวอนนำ
ดงของรองแกรแกร

สยองหัว
หัวแควน
เคียงขยัน
คนหนา
เลงแล
แจมจา

(ภาพหอโกลงนราศรารทองแดง)

2.4 การเล่นคำ ซึ่งได้กล่าวมาบ้างแล้วในการสัมผัสสระและอักษร แต่จะยกอีกครึ่ง เพราะการเล่นคำนี้เป็นกลวิธีอย่างหนึ่งของกวี โดยเฉพาะการใช้คำคำเดียว แต่อาจจะให้ความหมายต่างกัน เพื่อทำให้รสคำไพเราะน่าอ่านมากขึ้น อย่างที่เรียกว่าเป็น "มรรคูก" เช่น

รอนรอนดูริยโอ
เรอยเรอยสับเมรุลง
รอนรอนจิตจ้านง
เรอยเรอยเรียมคอยแก้ว

อัสคองค
กำแลว
นุชพิ เพียงแม
คัลบคัลบายเรียมเห็ดยว
(ภาพเหเรือ)

ในกพยเหเรือทัยภา จะเห็นว่าเลนคำ รอนรอน เรือเรือ ใต้ไพเราะมาก และให้ความหมายที่ต่างกัน ระหว่าง รอนรอน เรือเรือ 2 บาทแรกให้ความหมายเกี่ยวกับเวลา มองเห็นภาพแสงอ่อน ๆ ของดวงอาทิตย์ยามใกล้ค่ำ ส่วนรอนรอน เรือเรือใน 2 บาทดัง ให้ความหมายเกี่ยวกับจิตใจ เพื่อบอกความทุกข์เศร้าที่เกิดจากการรอคอยนางที่รัก

หรือในบทขมปลาดของกพยเหเรือก็มีกรเลนคำ ซ้ำ ทุกและทุก ซึ่งซ้ำคำแรกเป็นชื่อปลาแก่ซ้ำ ทุกคำแรกเป็นชื่อปลาทุก แต่ ซ้ำและทุกคำหลังเป็นอาการซ้ำและอาการทุก

แก่ซ้ำซ้ำไกรทอง

อันแก่นองซ้ำเพราะชม

ปลาทุกทุกชอกกรม

เหมือนทุกขที่พิจาณาง

(กพยเหเรือ)

ในบทเหกาก็ และกพยหอโคลงนิราศธารโศก จะเลนคำว่า "สอง" ซึ่งทั้งสองบทไพเราะใ้ภาพและความหมายซึ้งทีเดียว

สองคู่สองสังวาล

แสนสุกสว่างสองคู่สม

สองสนิพนิราชมอ

กลมเกลียวคู่สมสอง

(บทเหกาก็)

สองชมสมเทศสรอย

ศรีสมร

สองชมพาสสองเสมออน

กรุณา

สองกรกายสองกร

รับรวม

สองนิทรสองเสนเหเนา

แนบองชมเชย

(กพยหอโคลงนิราศธารโศก)

ในบทเหกราวญ เลนคำว่า "เสียง" ให้ความหมายทั้งเสียงหัวเราะ และเสียงพู่ของนางที่รัก ซึ่งจำได้ชัดทีเดียว

เสียงสรวลระรื่น

เสียงใด

เสียงบุรพดาไกร

ไกรรู

เสียงสรวลเสียงทราวม้วย

นุชพี มาเม

เสียงบังอรสมรณู

อนันตานิ

(บทเหกราวญ)

ส่วนในภาพพจน์โคลงนิราศธารทองแดง มีบทที่เล่นคำไค้ที่เยี่ยม จนมีผู้นำไปยกตัวอย่างเสมอ

เช่น

หัวลิงทมากเรียกไม้	ลางลิง
ลางลิงหูลิงลิง	หลอกหู
ลิงไค้กะไค้ลิง	ลิงทม
ลิงโลกลวขมขม	ฉีกความประสาลิง

ในบทนี้เล่นคำว่า "ลิง" ซึ่งให้ความหมายที่ต่างกัน เป็นทั้งชื่อของสัตว์ อากักรตีใจคือลิงโลก
ชื่อคนไม่คือ ทมกลางลิง

เพกทุมกาทน	กตลา
โยทกกรรณิก	ถดอง
ทุมกแลด่าบก	กาสู
ทมะกาทรอง	จับไมกาทลง

บทนี้เล่นคำว่า "ก" ซึ่งเป็นชื่อสัตว์ และชื่อคนไม่หลายชนิด คือ เพก ทุมก โยทก
กรรณิก ทุมก ช่าบก มะก และกาทลง

ปุมไค้หงอนไค้ทน	เรียงไค้
ทางไค้แลสรอยไค้	กกกอง
โหราเคื้อยไค้ไค้	เมียงมาย
ทนเทียนไค้ไค้รอง	ไค้เคื้อยจับชัน

บทนี้เล่นคำว่า "ไค้" ที่เป็นทั้งชื่อสัตว์ คือ ไค้ อากักรรองของไค้ ไค้ชัน เคื้อยของไค้
และชื่อคนไม่ คือ หงอนไค้ สรอยไค้ เทียนไค้ เป็นต้น

3. ความหมายอันลึกซึ้งกินใจ ซึ่งแฝงอยู่ในคำแต่ละคำ อย่างที่เรียกว่า "ก้นคิด"

3.1 การใช้กวีโวหาร เป็นโวหารตามลักษณะของคำประพันธ์ไทย ดังนี้

3.1.1 เสาทรจัน เป็นความรู้ลึกซึ้งในความงาม อาจจะเป็นความงามตาม
ธรรมชาติ หรือของตัวละครในเรื่อง เช่น

เรือชายฉมิ่งไม้
 เพ็ดคุดอกออกแถมกัน
 ชมดวงพวงนางแยม
 คิดความยามบังอร
 จำพาหนาแน่นเนื่อง
 กิถกึ่งถึงนงราม

ริมหาดไสวหาดหลายพรรณ
 สังกั้นเกลี้ยงเพียงกลิ่นสมร
 บานแสดมแนมเกสร
 แยมโอบอุ้มพร้อมพวยงาม
 คลุกเคล้าเหลืองเรืองอร่าม
 นิวเหลืองกว่าจำปาทอง
 (กพยเหเรือ)

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศได้พรรณนาชมความงามของไม้คุดอกราม ๆ ก่อน จากนั้นจึงพรรณนาชมไม้คุดอก
 แต่ละชนิด เป็นการพรรณนาที่ทำให้อ่านได้มองเห็นลักษณะธรรมชาติของไม้แต่ละชนิด ทั้งสีและกลิ่นอย่าง
 ชัดเจน แต่อย่างไรก็ตามแม้ดอกไม้จะงามสักปานใดก็ยังแพ้ความงามน่ารักของนางที่ตนรัก ซึ่งนับเป็น
 สัจธรรม เพราะความรักทำให้มองเห็นงามสิ่งที่ไม่น่ารักทั้งหมดได้

พิศรูปก็น่ารัก
 อ่อนแอร เอวกลม
 งามทรงวงกิ่งวาค
 งามพร้อมแยมพวย

พิศพักตร์ก็งาม
 ชมขวัญนงทองตาชาย
 งามมารยาทนาคกรกราย
 งามคำหวานลานใจถวิล
 (บทเหสังวาส)

ในบทดังกล่าวเป็นการชมความงามของนาง เป็นความงามทั้งรูปร่างและมารยาท โดยใช้คำ
 เปรียบเทียบคำใหม่มองเห็นความงามที่งามจนไม่อาจจะพรรณนาได้ จึงต้องใช้คำว่า "งามทรงวงกิ่งวาค"
 นอกจากนี้เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ ยังได้ชมความงามของนางแต่ละส่วนอย่างละเอียดถี่ถ้วนแต่เด่นแถมแต่ละส่วน
 จนจบปลายเท่า ดังเช่นในการชมทอโกลงนิราศธารโศก

ชมเกศคำขวัญเจ้า
 แสงระยับหอมรวาย
 ละเวียคเสียดเสนสวย
 กอมนต์เนอแล้ว

สาวสวย
 กลิ่นแก้ว
 ประมา
 คลับคล้าแสงนืด

พิกัดของสองเนตรพริ้ม
 ขนเนตรงามช่วยชม
 เมียงมายชายเขยชม
 เป็นโพทหรือเกรงมาย
 บาทางคทั้งคู่ทอง
 ชมแถบนเกศ
 นึกชมชมลักขณ
 ชมขนรางของเจ้า

เพราคม
 สิ้งควย
 แสนลาก
 เขกครองมองดู
 เคือนตา
 ทรายเทา
 นวลเมี
 เพรีศพร้อมสมควร

(ภาพยหอโคงนิราศธารโศก)

จะเห็นว่าเป็นบทพรรณนาความงาม ตั้งแต่ศีรษะ คือ เส้นผม ไรมผม หนามาก กิ่ง ขนตา จมูก ปาก หน้ บา เหว ขา จนถึงปลายเท้า นับว่าเจ้าฟ้าธรรมธิเบศเป็นคนละเอียด รูจักสังเกต จึงสามารถใช้คำพรรณนาได้เห็นความงามของนางทุกส่วน

3.1.2 นารีปราโมทย์ เป็นบทเล่าโลม หรือบทเกี้ยวของผู้ชายทำให้ผู้หญิงต้องมีความระแวงไหวและเคลิบเคลิ้มกาม

เริงรณชานเขยปราง
 กอดเกอเนอหวตหง
 กากี่แ่งนอยนาฏ
 กบเกลาถาวชอน
 ี่ชมพี่เขยพลาง
 ี่เจาเอนอายพุดา
 ี่พิศวงทรงรววยรูป

พลางคดิงเกลาเกาบุษบง
 ปลดสวาทชมชมเสขยชมร
 อภิวาทประสมกร
 ซอนชมทนาทก เมีงมัน
 (บทเหกัก)
 ี่พิถามนางเจาไม้อ
 ี่พิชอดตามความจริงนาง
 พลางกอดจูบคอดคอง
 (บทเหสังวาส)

จากประการของสองเจ้าฟ้าธรรมธิเบศซึ่งเสวยราชย์ของบพน้อยมาก ภูได้จากพระประวัติที่เมื่อพอใจหญิงใดก็สามารถที่จะไ้มาโดยใช้ลิตาเจ้าชู้ ฉะนั้นคำที่ออกมาในบทเล่าโลมทุกบทจึงมีชีวิตชีวาและสมจริง จะเห็นได้กบพทรงพระองคไ้พรรณนามบทพิศวาสไว้ชัดเจนและถึงใจ ดังนี้

ต้องชมสมหาสดรอย	ศรีสมร
ต้องชมหาสดองเสมออน	กรุน เกลา
ต้องกรกายต้องกร	ภิรมย
ต้องนิทรต้องเสนหะเนา	แนบองชม เษย
	(กพยหอโกลงนิราศธารโศก)

3.1.3 พิโรธาทัง เป็นบทโคลง คัดพทอดวาหรือเสียคี่สี่เห็นมแนม ซึ่งมักเป็นการกระทำของหญิง จะเห็นไค้คี่ในบทเหกาก็ ซึ่งนางกาก็คือพอดพญากรุฑ แม่จะคัดพทอดวาในการกระทำของพญากรุฑ แต่ในส่วนลึกของนางนั้นพอใจในการกระทำนั้นอยู่ไมนอย ดังเช่น

กาก็กรป้องบัด	ทองส้มมีสคยบักษา
เสียขานทลกรีก	มานะใจให้อ้นมาน
ทอบรสจนวาทิ	ตัวเจ้านี้โอหังการ
ไมเกรงทรฐมบาล	ทั้งไทยพาลในอบาย
ถึงเป็นชายชาญศึก	ไมเจทนาอยาพิทหมาย
ฝ่ายเจ้าก็เลิกชขาย	สายสุริยวงกึ่งศแหงัญ
เสวยพิพพิฆานทอง	ฝูงนางนองฉวนสาวสวรรค์
ไมควรมายกพัน	จะหากันตจนรگانต์
ซึ่งวาจะพาชม	บรมสุขสนุกสนาน
ชอบรสพจนาน	ไมควรรกรอยาเจรจา
	(บทเหกาก็)

3.1.4 สดลาบั้งคพิสัย เป็นบทแสดงความรักโศก ทอเท้านทใจ ซึ่งจะปรากฏเห็นชัดในบทเหสังวาสและเหครวญ เช่น

อกเอยเคยสังวาส	กรรมบ่าราศคดาดคลาสมร
นึ้มเคือนเลือนเป็จร	หอนเห็นแควแวกตาเรียม

แต่เขาเท่าถึงเย็น
 ชายโคในแผ่นดิน
 เรียมทนทุกข์แต่เขา
 มาสู่สุขคนเข็ญ
 ชายโคจากสมรเป็น
 จากกวันเกี่ยวไค้

กล่าวสิ้นเข็ญเป็นอาจิม
 ไม่เหมือนพิศตรอมใจ
 ถึงเย็น
 หมนใหม่
 ทุกขเทา เรียมเลย
 ทุกขมีปานปี
 (บทเหสังวาสและเหครวญ)

เป็นบทที่แสดงให้เห็นถึงความทุกข์ เศร้าโศกกับหัวใจที่ตองจากนางอันเป็นที่รัก จะเห็นว่า เป็น
 ความทุกข์ตั้งแต่เขาจนเป็น ซึ่งเขาทำกรรมชื่เบศไค้พรธนาความทุกข์นั้นว่าไม่มีชายโคจะทุกข์เขาและจาก
 นางวันเกี่ยวเทากันจากกันเป็นปี

กรรมไค้ว่าจากเขา
 ลำบากพรากเจียวจร
 ไกลห่างร้างแรมอร
 เรียมกร่ำครวญอ้างว่าง

สายสมร
 จากข้าง
 วรภาคย
 แหนให้โหยหา
 (ภาพยหอโคคงนิราศธารโศก)

ในบทนี้เป็นความทุกข์ที่ตองจากนาง เพราะ "กรรม" ที่เคยไค้ทำไว้ เป็นความทุกข์ที่มรณ
 และกร่ำครวญน "แสนให้โหยหา" ร้องไห้คร่ำครวญจนไม่มีเสียงจะร้องอีก ทำให้รู้สึกเวทนาสงสารยิ่งนัก

3.2 อูปไมย เป็นการกล่าวเปรียบเทียบโดยยกสิ่งหนึ่งมาวางเป็นหลักเรียกว่า
 "อูปไมย" แล้วยกอีกสิ่งหนึ่งมาเปรียบเทียบเรียกว่า "อูปมา" ในลักษณะเช่นนี้ในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้า
 ธรรมธิเบศมีมากมายในบทบทนี้จะใช้คำว่า เพียง เหมือน เปรียบ ดัง ราวกับ เป็นต้น

เรียมหาหนามูงน้ำ
 เฝิงมาหาซาทรง
 ปลาเสียเหลือคทา
 เหมือนเสาสุคากวง

แดนเฉยหน้าด่าระหง
 อองกพระพายผายผันผยอง
 เลื่อมแหลมกว่าปลาขังปาง
 คูแหลมล่าฆ่าเพราคม
 (ภาพยเหเรือ)

โหยหวนครวญไคร่ นาง
นั่งนอนหอนงามมี

กรนองทั้งสองข้าง
เปลวกลมลมกายา
นาสาอาแลเลิศ
เหมือนของงามล้วน
พิศพันรันเรียงเวียน
พิศพิศไค้ยิน

อกเพียงทางดังชีวิต
สิ่งซึ่งสุขทุกเวลา
(บทเหสังวาส)

เปรียบงวรางพระอินทรา
ยามเมื่อเจ้าเทาแขนงาม

งามประเสริฐเกิดควมบุญ
ลมมเจ้าเพราเพริศจริง

เป็นระเบียบ เปรียบแสงนิล
สนมกระทางขวางเจรจา
(กพยหอโคลงนิราศธารโศก)

ที่ยกมาเป็นเพียงตัวอย่างให้เห็นเพียงบางบท อันที่จริงบทอุปมาอุปไมยมีปรากฏอยู่มากมาย โดยเฉพาะบทชมนางในกพยหอโคลงนิราศธารทองแดง ซึ่งนอกจากจะชมนางไว้อย่างละเอียดแล้วยังนำส่วนต่าง ๆ ไปเปรียบเทียบกับสิ่งอื่นเพื่อให้เห็นภาพที่น่ายกมาชัดเจน เช่น แขนอ่อนเหมือนงวรางงามที่ไค้งาม พิศที่เรียงสวยเหมือนนิล ซึ่งสมัยนิยมให้พินคำ เนื่องมาจากการกินหมาก พินสวยสมัยนั้นจึงทองคำและแวววาวเหมือนแสงนิล

กระจงกระจิดหน้า
เค็นรอยเรียงงามตรู
เหมือนกว้างอย่างคาห
มีไค้วทวนนอยนอย

เอ็นค
กระจอย
คินกิม
แมบข้างไค้งสอง

(กพยหอโคลงนิราศธารทองแดง)

ในบทนี้เป็นการเปรียบเทียบระหว่าง กระจงกับกว้าง ไหววมีส่วนคล้ายกันอยู่ แต่กระจงตัวเล็กกว่า ทำให้ดูอานต์ไม่เคยเห็นกระจงวาทภาพไค้งาง ในกพยหอโคลงนิราศธารทองแดงจะมีบทอุปมาอุปไมยน้อย เพราะเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์บรรยายลักษณะและรูปร่างของสัตว์และพืชอย่างตรงไปตรงมามากกว่า

3.3 การกล่าวเกินจริง หรืออภิปจน์ จะเป็นการกล่าวมุ่งผลทางอารมณ์มากกว่าข้อเท็จจริง ซึ่งมักปรากฏอยู่ทั่วไปในชีวิตจริงของคน เพื่อเป็นการช่วยสนับสนุนให้ผู้อื่นเห็นด้วยหรือคล้อยตาม ในพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ก็มีปรากฏอยู่ เช่น

ที่ปรมาทอาจหาญนัก	เพราะจงรักเจ้าสายสมร
เทพาแผ่นดินคือน	หอนกล้วเวรเพราะหวังใจ
ขอฝากไมตรีจิต	กว่าชีวิตจะตักไผ่
วาทปางทางควาไซ	สัพยอกเยาหยอกนาง
	(บทเห่ก๊ก)

ในบทเห่ก๊ก ปรากฏว่า กล่าวคำเกินจริงเพื่อไต่นางก๊กเอออวยด้วยกันกับตน "รักเจ้าเทพาแผ่นดินคือน" หมายถึงรักนางมากเทพาและแผ่นดิน แม้จะวัดความรักกันไม่ได้แต่ฟังก็รู้สึกพอใจ ทั้งยังมีคำปลอมประเดาประโสมว่าจะขอฝากรักนี้ไว้จนกว่าจะตายซึ่งล้วนเป็นคำที่นา เซออยู่ ในบทเห่สังวาสก็มีคำกล่าวในลักษณะเดียวกัน และดูเหมือนจะเป็นคำพูดที่ติดอยู่ในปากของมนุษย์ทุกคนยามมีรัก

บุบหวงดวงดอกฟ้า	ในไศหลาหาไหนเทียม
โถมงามทรมานเส็งยม	เริ่มรักเจ้าเทาดวงใจ
เริ่มรำน่าน้ำตาดก	อรอรอนมั่งดังสุไฟ
แสนคิ่งถึงสายใจ	เจ้าไกลสวาทนิราศเริ่ม
	(บทเห่สังวาสและเห่กรรม)

จะเห็นว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ต้องการแสดงให้เห็นว่านางนั้นงามมากจนไม่สามารถหาหญิงใดเทียบเทียมได้ในไศหลา ทำให้รักนางมากเหลือจนรักเทาดวงใจของตนเอง และเมื่อต้องจากนางไปก็เกิดความทุกข์เวทนา เหมือนมีไฟมาลุมอยู่ในอก แสดงถึงความทุกข์ทรมานตลอดเวลาที่จากนาง ตั้งแต่เขาจนถึงเย็น จากวันเดียวเหมือนจากกันเป็นปี จากโคลงบทสุดท้ายว่า

เริ่มทนทุกข์แต่เช้า	ถึงเย็น
มาสู่สุขคืนเช้า	หม่นไหม้
ชายใดจากสมรเป็น	ทุกข์เท่า เริ่มเลย
จากวันเดียวได้	ทุกข์เป็นปานปี
	(บทเห่สังวาสและเห่กรรม)

และในกาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก มีคำอธิบายอย่างเหมือนกัน ซึ่งเป็นกรรมนางว่างงาน
จนไม่มีใครเติมได้ในโลก

ชมลวนถวนสิ่งสิ้น
งามแถมนางควรวาง
นารีที่คนทาง
หาแห่งใดไม่ได้

สรรพาทค์
แทนไว้
ภวโลก
คังนองเสมอสมร

(กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก)

4. ภาพพจน์ เป็นเรื่องของรสชาติของคำที่แท้ทั้ง รูป รส กลิ่น เสียง แสง สี และ
สัมผัส อย่างที่เรียกว่า "โศลก" ซึ่งในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์มีอยู่มากมาย การที่จะให้คำ
มีรสชาตินั้นก็ต้องมีการเลือกสรรคำมาใช้ ซึ่งก็ไม่จำเป็นต้องใช้คำศัพท์สูง หรือคำที่โลดโผน พระองค์ใช้
คำง่าย ๆ เรียบสม่ำเสมอ ผู้อ่านสามารถเข้าใจได้เร็วอย่างที่เราเรียกว่า "ประสันตคุณ" ตัวอย่างเช่น

นาวาแฉน เป็นซันค
เรือรวีทิวธงสลอน
ลำควนหวลหอมตระลบ
นิกถวิลกลิ่นบุหงา
กุเหวาเจ้าจับร่อง
ไพเราะเพราะกังวาน

ลวนรูปสัตว์แสนยาก
สาครลั่นครนครนพอง
กลิ่นอายอมสมมาสา
รำไปเจ้าเสราเสียดาย
สนั่นกองของเสียงหวาน
ปานเสียงนงร่องสังขาย
(กาพย์เห่เรือ)

ในบทเห่เรือที่ยกมาเป็นตัวอย่างนั้น ในภาพพจน์ที่ชัดเจนทั้งภาพเรือที่ปรากฏอยู่ เป็นหมู่
ทั้งรูปสัตว์ต่าง ๆ และเรือรวีที่มีธงสับค้อยอยู่มากมาย เมื่อออกจากท่าพร้อมกันทำให้เกิดคลื่น มีเสียงดัง
มองเห็นถึงความยิ่งใหญ่ ในบทที่สองเป็นการชมดอกไม้ มีกลิ่นหอมคือดอกลำควน ทำให้นึกถึงกลิ่นของ
บุหงารำไปซึ่งปรุงไว้สำหรับเป็นเครื่องหอมหอควายป่าไปรง ผู้อ่านก็ได้กลิ่นหอมนั้นไปควย ส่วนในบทที่สาม
เป็นเรื่องของเสียงที่ไคยนี้คือเสียงนกกุเหวาที่มีเสียงไพเราะและดังกังวาน ทั้งสามบทเป็นเพียงตัวอย่าง
ที่ในภาพพจน์แก्यानใดคและชัดเจน

สองสุขสองสังวาส
สองตมทินทรามณ

แสนสุขสวาทสองสุข
กมลเกตุยวชอุสมสอง
(บทเหกาภิ)

ในบทเหกาภิก็ให้ภาพพจน์ชัดเจนในการร่วมสุขของพญาครุฑกับนางกาก็ ซึ่งกรใช้คำที่ทำให้ได้
ความชัดเจน ผู้อ่านเข้าใจได้ทันทีอย่างที่เราเรียกว่า "อรรถพิศัตติคุณ"

โทยหวนครวญไกรนาง
นั่งนอนท่อนถาม

อกเพียงพางล้างสีวี
สิ่งซึ่งสุขทุกเวลา
(บทเหสังวาสและเหครวญ)

ในบทนี้ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ใช้คำโทยหวน ครวญคร่ำ ทำให้เห็นความทุกข์ทรมานที่ตองจากนาง
และเกิดความเศร้าใจยิ่งแก่ผู้อ่าน

ฝนตกไม่ทั่วฟ้า
ไม่เป็นในอกเรา

เย็นแหล่งหลาในอกเรา
เพราะเพื่อนเกล้าเจ้าอยู่ไกล
(บทเหสังวาสและเหครวญ)

บทนี้ให้ภาพของน้ำฝนและความรู้สึกที่เป็นน้ำเข้าไปในจิตและยังต้องอยู่คนเดียวโดยไม่มีเพื่อน
ถูกใจ ก็ทำให้เกิดความเย็นเยือก อ่างว่าง เช่นเดียวกับที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์กล่าวไว้

ย่ำเพียงหึ่งหึ่งกอง
เกยเกิดดอกคดิงทงยา
สมสนทินทรามา
ไกลที่เบียดวอ้างร้าง

นาฬิกา
ไขว่ขวาง
ทรภาพ
คลาสเคลตาธาเห็น

แสงเงินแสงนากนุง
แสงสว่างเรืองรังรอง
รุ่งแล้วแควแล้วเคยสอง
โอสายสุดสวาทษา

แสงทอง
อรามฟ้า
สังวาส
หอนไค้เห็นเลย
(ภาพหอโคลงนิราศธารโศก)

ภาพหอโคลงนิราศธารโศก ในบทแรกได้ให้เสียงนาฬิกาตั้งบอกเวลา โดยใช้คำว่า "หึ่งหึ่ง" ทำให้มองเห็นภาพในอดีที่แสนหวานจากนั้นจึงเห็นภาพที่เป็นอยู่คือ ความเปล่าเปลี่ยวอว่างว้างเพราะห่างนาง ส่วนในบทที่สองใช้คำว่า "แสง" โดยใช้ทั้งแสงเงิน แสงนาก และแสงทองเพื่อให้ภาพของความสว่างในเวลาเช้า แสงอาทิตย์ค่อย ๆ ทอแสงเรืองรองจนกระทั่งอร่ามฟ้า ยามนั้นคงเป็นภาพที่สวยงาม แต่ความสวยงามของยามเช้า ไม่ได้ทำให้ลืมความทุกข์จากนาง

นอกจากนี้ในภาพหอโคลงนิราศธารทองแดง เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ได้ใช้คำบรรยายให้เห็นภาพจนของการตามเสด็จในป่าเขาลำเนาไพร สัตว์ป่า สัตว์น้ำและพันธุ์ไม้หลายชนิด ตัวอย่างเช่น

เกลอนกรู หมูแหหอม	เวียงไสว
เส็กจุกศุกลทองไคล	หวางเซวอง
ทรงขางระวางใบ	มีชอ
เพ้อฉลาเยอง	ยางแหนหลังดี

(ภาพหอโคลงนิราศธารทองแดง)

ในบทดังกล่าวในภาพการตามเสด็จทำให้มองเห็นชบวนและผู้คนมากมาย โดยใช้คำว่า

เกลอนกรู หมูแหหอม	เวียงไสว	คองคอง
กวางทวยรายเสพยัญญา		ลูกกลม
หมูป่าพาเพื่อนจร		หลายเหล่า
สุนัขจิ้งจอกทอน		เห่าอ้ออิงเสียง
เป็นหมูพรูเพียบทอม		

(ภาพหอโคลงนิราศธารทองแดง)

สัตว์ป่าที่ปรากฏอยู่ในบทข้างต้นนี้ทั้งกวาง ที่กำลังกินหญ้า หมูป่าที่นำฝูงและลูก ๆ ออกหากิน และสุนัขจิ้งจอกที่เห่าทอนกันเป็นฝูง กูจะให้ภาพที่ชัดเจนและได้ยินเสียงของสัตว์เหล่านั้นก็แกมดูอ่าน

ธารไหลใสสะอาดนำ	ภิมนา
มีจลาชาตินานา	หวนหวาย
จอกทรายกินไคลคลา	เซยหมู
ตามกุ่มากลายคลาย	ผู้คโเห็นตัว

(ภาพหอโคลงนิราศธารทองแดง)

ในบทนี้ภาพของภรรยาน้ำใสสะอาดและไหลริน มันไม่ใช่ภาพนิ่ง แต่เป็นภาพของน้ำที่กำลังไหล มองเห็นปลาหลายชนิดว่ายไปมา บางทีก็กินตะไคร่น้ำตามกันเป็นหมู่ บางทีก็ดูดขึ้นเห็นอนันต์เป็นภาพที่นาฏ นาเพือกเพลิน และใบบรรยากาศของธรรมชาติที่น่ารื่นรมย์

จากกรวิเคราะห์ที่กล่าวมาทั้งหมด จะเห็นว่าเจ้าฟ้าธรรมธิเบศ มีพระปรีชาสามารถยากที่จะหาผู้ใดเสมอ โดยเฉพาะด้านกาพย์หรือโคลง ซึ่งก็ถูกต้องใช้ตัวอย่างของพระองค์มาศึกษาและเลียนแบบ ส่วนในด้านความรู้ในธรรมชาติทั้งคน สัตว์และพืชของพระองค์ก็หาที่ เป็นที่น่าเสียดายที่พระองค์มีพระชนม์ สั้น ความปรารถนาปรองของงานพระนิพนธ์ การเลือกสรรใช้คำของพระองค์เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป และ ต่างก็ยกย่องให้พระองค์เป็นกวีเอกคนหนึ่งของไทยครบเท่าจนทุกวันนี้

ถ้าจะสรุปสุนทรียะที่ปรากฏอยู่ในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศตามทฤษฎีการวิจารณ์วรรณกรรม ของ โอ. เอ. ริชาร์ดส์ ในเรื่องของคำและเสียงหนึ่ง ๆ ที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศนำมาใช้ประสมประสาน จนเป็นพระนิพนธ์ที่ไพเราะและดีเกิน คำเหล่านั้นก็จะให้ความหมายที่ต่าง ๆ กัน ดังนี้

1. Sense หมายถึง เนื้อหาหรือความหมายที่ก่อให้เกิดความคิดบางประการ เกี่ยวกับ ขอบความนั้น ๆ เช่น ในบทเห่เรื่องก๊ก ก็เมื่อได้อ่านพระประวัติของพระองค์ ก็ทำให้คิดไปว่า ตัวพญาครุฑ คือพระองค์เอง และนางก๊ก ก็คือเจ้าฟ้าสังวาลย์ ซึ่งเป็นพระมเหสีองค์หนึ่งของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศพระราชบิดาของพระองค์เอง ซึ่งได้ดัดกลมเป็นชู้กัน ดังบทพินา

ประสงค์จ้านรัก

จึงลอบลักเข้ามาหา

หวังเชิญแกลกนศ

ไปสู่ฟ้าพิณานจันทร์

และจากที่นางก๊กก็ดัดพ้อว่า

เสวยทิพย์พิณานทอง

ฝูงนางน้องฉวนสาวสวรรค์

ไม่ควรมาผูกพัน

จะพากันตกรรณศ

ที่กล่าวมาน่าจะมีความเป็นไปได้ ที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ ได้พระนิพนธ์เรื่องบทเห่ก๊กก็โดยได้ความรู้ดีของ ของตนเองลงไปช่วย เช่นเดียวกันในบทเห่สังวาลและเห่กรวย เป็นบทที่พระองค์ต้องพราวจากคนรัก ซึ่งน่าจะเป็นเจ้าฟ้าสังวาลย์เช่นเดียวกัน ซึ่งเป็นคนที่พระองค์รักมาก ยอมรับอย่างอาภัพเมื่อถูกจับได้ และยอมถูกเขียนจนสิ้นพระชนม์ ตัวอย่างเช่น

พุ่มพวงดวงดอกคำ

ในไพร่สาหาไหนเทียม

โคมงามทราชมเสี้ยว

เริ่มรักเจ้าเท่าดวงใจ

(บทเห่สังวาล)

ชนตกยงมีป่อง
ชัคเขอเนอนวอช่า

ฟารองทองเอาตงง่า
ออนลุนนอกเวียน
(บทเหครวม)

จะเห็นว่าในบทเหครวมนี้ พระองค์ยังใช้คำว่า "ชนตกยงมีป่อง" จึงน่าจะยังคิดว่าพระองค์เป็น
พญาครุฑที่ตกลงมาเป็นภูถ้ำนางกาก็

2. Feeling หมายถึง ความรู้สึกของผู้อ่านที่สัมผัสข้อความที่กล่าวมา คือผู้อ่านจะสัมผัส
อารมณ์ ทัศนคติ ความปรารถนา และความรู้สึกเพลิดเพลินไปด้วยจะเห็นโคลงที่แต่งแยกพยางค์เร็ว จนถึง
กาพย์ทอโคลงนิราศธารทองแดง เจ้าฟ้าธรรมธิเบศสามารถเลือกใช้คำที่ทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์คล้อยตาม
เช่น ในกาพย์เห่เรือ มีบทพรรณนาให้เห็นกระบวนเรือพระที่นั่งและเรือที่ตามเสด็จเป็นทิวแถว บทพรรณนา
ชมปลา ชมไม้ และชมนก ท่างก็ให้ความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่านทั้งสิ้น

ปางเสด็จประเวศทวาร	ชลาไลย
ทรงรักรัถนิมายไชย	กิงแก้ว
พริ้งพร้อมพวกพลไกร	แดนแห
เรือกระบวนคนแพรว	เพริศพริ้งพายทอง
นวลจันทร์เป็นนวลจริง	เจางามพริ้งยั้งนวลปลา
กางเบื่อนเบื่อนหน้ามา	ไมงามเท่าเจ้าเบื่อนชาย
เพียนทองงามคังทอง	ไม่เหมือนน้องหมศาคพราย
กระเด็นแหทางชาย	คังสายสว่าทคลาดจา กม
ประยงศทรงพวงหอย	ระยายอยหอยพวงกรอง
เหมือนอุบะนวลละออง	เจ้าชวนไว้ให้เวียนชม
พุกีจับกั้มแฉดม	พิศุณแฉมสุกรม
ทอมชวยรววยตามลม	เหมือนกลิ่นนองทองคักใจ
เรอยเรอยมารอนรอน	ทิพากรจะตกคำ
สนธยาจะไกลคำ	ก่าิ่งหน้าเจ้าตราครุ
เรอยเรอยมาเรียงเรียง	นภินเฉียงมาทั้งหม
ตัวเคียวมาพัดคู้	เหมือนพ้อยยูงเคียวคาย

(บทเหเรือ)

หรือในกพยหอโคลงนิราศธารโศก ซึ่งเป็นการพรรณนาความรักที่มีต่อนาง เป็นวัน เดือน ปี ฤกษ์ และ
เมื่อเห็นสิ่งใดก็จะนำมาเปรียบเทียบกับนางที่รักเสมอ เช่น เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ได้กล่าวว่าเป็นการจากนาง
ที่ไม่จริง แต่การพรรณนาของพระองค์ก็ให้ความเพลิดเพลินสมจริง เช่น

คนครามที่คือนา	ดีฟ้าอนนอร์เคยทรง
เวียมกิดคิตชลิวง	เวียนรอบหน้าอากรุยทอง
คนครามนิกณาเจ้า	บรจรจง
ดีฟ้าอนนอร์ทรง	เลิศฟ้า
เวียมกิตคิตชลิวง	เวียนรอบ
นางประคิษฐคิตทนา	อาเน้นกรุยทอง

นอกจากนี้ในกพยหอโคลงนิราศธารทองแดง เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ก็สามารถเลือกใช้คำได้อย่างมี

Feeling คึงเช่น

นั่งเล่นเห็นหมู่ปลา	พริ้งพรุมาเหล่าเหลือหลาย
กินเขาเอาไปรยปราย	ปลามาไกลโคเห็นตัว
นั่งชมปลาหมิวหมู	เรียงราย
พรุพริ้งมาเหลือหลาย	วายหวัง
กินเขาเอาไปรยปราย	ลงบอย
ปลาวายไกลโคคึง	หอเขาปลา

(กพยหอโคลงนิราศธารทองแดง)

3. Tone หมายถึง น้ำเสียงหรือทัศนคติของผู้แต่งที่แสดงออกมาต่อผู้อ่าน น้ำเสียงนี้จะ
แฝงอยู่ในคำ หรือเสียงหนึ่ง ๆ โดยผู้แต่งรู้สึกตัวหรือไม่รู้สึกตัวก็ได้ ในพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์จะมี

Tone ปรากฏอยู่ โดยเฉพาะในเรื่องของความรักและความใคร่ จะเห็นว่าในทุกเรื่องขึ้นมา
วิเคราะห์จะพูดถึงนางที่รัก การพัวพันรักและความสุขที่ได้รับเมื่ออยู่ไกลนาง ซึ่งพระองค์เองอาจจะรู้ตัว
หรือไม่รู้ตัวก็ได้ คึงตัวอย่างเช่น ในกพยเหเรือดั่งเตมพมปลาไปจนจบ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์จะนำทุกสิ่ง
ที่โคพบโคเห็น ไม่ว่าจะปลา ปลาหมิว มาเปรียบเทียบกับนางที่รักเสมอ เช่น

ปลาสร้อยลอยลงชล
เหมือนสร้อยทรงทรมวย
สู่ออนอนแต่ขอ
ใครทองของจิตชาย

วายเวียนวนบนกันไป
ไม่เห็นเจ้าเศร้ามวย
เอนองหรืออนทั้งกาย
ไม่วายนึกกริ่งทรวง

ส่วนในบทเหกาก็ บทเหสังสาสและเหครวญ นั้นไม่คงพูดถึง เพราะนั้นเป็นการแสดงออกถึง Tone อย่างชัดเจน เพราะการสนห้วงในรักก็เป็นสุขในบทเหกาก็ และการพลัดพรากจากคนที่รักก็ต้องเป็นทุกข์ ในบทเหครวญและเหสังสาส เช่น

สองสุขสองสังวาส
สองสนิทเทวารมณ์

แสนสุขสวาทสองสุขสม
กมลเกิดขลุ่ยสุขสมสอง
(บทเหกาก็)

เริ่มรำน่าตาตก
แสนหนึ่งถึงสายใจ

อรอรอนรุ่มคังสุ่มไฟ
เจ้าไกลสวาทนิราศเริ่ม
(บทเหครวญ)

นอกจากนั้นในกาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก ก็เป็นบทคร่ำครวญถึงนางทั้งหมดเป็น วัน เดือน ปี
ตั้งเช่น

ส่งสารกรมแหบไ้
หายทางอรนารี
รำวงดิบสองปี
กรรมที่เวงแควเจ้า

แสนทวิ
ฝ่ายเฝ้า
ฤาเทนอย
แกมแก้วกัลยา

(กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก)

และในกาพย์ห่อโคลงนิราศธารทองแดงนั้น เป็นนำเสียงของความสุขอย่างเต็มที่ ที่ได้ไปเที่ยว จึงไม่มี
บทคร่ำครวญอาลัยถึงนางหรือความรักเลย เช่น

สุขเกษม เปรมหนา เหลือบ
แสนสุขสุดใจหวัง
เกินรายผายผันยัง
หัวร่อรันรัน

ล้มหลัง
วังหรี
ชายป่า
สองนิ้วชวนแล
(ภาพหอโคลงนิราศธารทองแดง)

4. Intention หมายถึง จุดมุ่งหมายหรือความตั้งใจของผู้แต่ง ในทุกเรื่องของ
เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ พระองค์จะมีจุดมุ่งหมาย แม้ว่าในบางเรื่องจะไม่ได้บอกอย่างแน่ชัดลงไป แต่ผู้อ่าน
ก็คงจะต้องรู้อ้างจุดมุ่งหมายนั้น เช่น ในภาพเหเรือ บทเหเรือกาก็ บทเหสังวาสและเหครวญ แต่ใน
ภาพหอโคลงนิราศธารโศก กับภาพหอโคลงนิราศธารทองแดง พระองค์ได้บอกจุดมุ่งหมายไว้อย่าง
ชัดเจน เช่น

จบเสวีจครำครวญภาพ
แตงตามประเวณี
โคลงครวญกลอนกลาวอ้าง
โศรกสร้อยถึงสาวศรี
แตงตามประเพณี
เมี่ยมิ่งพรังพรอหนา

บทพิลาบถึงสาวศรี
ไซเมียรักจักจากจริง
นารี
เมฆหว่า
ชิรภาคย์
หอนไคจากกัน
(นิราศธารโศก)

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ
แตงไว้ให้สถิตเสด็จร
เจ้าฟ้าธรรมธิเบศเจ้า
ไชยเชษฐสูริย์วงศ์เพียร
แตงไว้ให้สถิตเสด็จร
จำเนียรกาลนานชา

ไชยเชษฐสูริย์วงศ์เพียร
จำเนียรกาลนานสืบไป
ทรงเขียน
เลิศหา
ในโลกย์
อานอ้างสรรเสริญ
(ภาพหอโคลงนิราศธารทองแดง)

และในอสังกาศศาสตร์ ไท่กวดึง "คุณ" หรือข้อดีในการประพันธ์ไว้ทั้งหมด 10 ประการ ซึ่งในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์จะมี "คุณ" ทั้ง 10 ประการปรากฏอยู่ทั่วไป ซึ่งผู้ศึกษาวิเคราะห์ ก็ไต่ถลาวิเคราะห์ไว้แล้วในตอนต้น เพื่อไม่ให้ซ้ำซ้อนกัน ผู้วิเคราะห์ที่ขอสรุปถึงพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ซึ่งประกอบด้วย "คุณ" ดังนี้

1. โขสารคุณ ในทุกเรื่องของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์นั้น พระองค์สามารถเลือกใช้คำได้อย่างเหมาะสม มีความงามอย่างสง่าและกว้างขวาง
2. สมคุณ เป็นความเกลี้ยงเกลาในถ้อยคำ ซึ่งทำให้พระนิพนธ์ราบเรียบและกลมกลื่นกันในทุกตอน
3. ก้นกุดคุณ ความลึกซึ้งกินใจในถ้อยคำ เมื่อดูอย่างพิจารณา ก็จะโคคดีและความลึกที่แฝงอยู่ในคำนั้น ๆ
4. อัศตพิยัคคิตคุณ เป็นความแจ่มแจ้งในความ อานแล้วเข้าใจไม่ตองเคาะความอีก เพราะพระองค์มักเลือกใช้คำง่าย
5. ประสันตคุณ คือความเข้าใจใคร่ครวญเร็วทันที มีลักษณะคล้ายอัศตพิยัคคิตคุณ เพราะการใช้คำที่ง่าย กระหัดรัศ ไซ่ถ้อยคำธรรมดาเรียบเรียงร้อยโดยง่ายไพเราะ
6. สภาธิคุณ เป็นการทำให้สิ่งที่ไม่มีชีวิตให้มีชีวิต ทำให้สิ่งเคลื่อนไหวไม่ได้ให้สามารถเคลื่อนไหวได้ เช่น ไ้คนไม่มีความรู้สึกเหมือนคน เป็นต้น
7. ลีเลศคุณ เป็นความรื่นรมย์ในถ้อยคำที่สามารถนำมาประสมประสานต่อเนื่องกันอย่าง สละสลวย ซึ่งเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์มีความสามารถพร้อมในเรื่องนี้
8. โขชคุณ คำทุกคำมีรสชาติ ให้ทั้งความรู้สึก แสง สีและสัมผัส ทำให้ผู้อ่านได้ภาพพจน์ ซึ่งในพระนิพนธ์ปรากฏเด่นในทุกตอน
9. มรุตคุณ คือความอ่อนหวานอันเกิดจากการพรรณนาความการใช้คำซ้ำ คำคล้องจอง ทำให้เกิดสัมผัสแพรวพราว ไพเราะ ซึ่งก็ยากที่จะหาผู้ใดเสมอกับพระองค์
10. สุขุมานคุณ เป็นความละเอียดอ่อนในการใช้ถ้อยคำ สามารถเลือกใช้คำมาพรรณนาได้อย่างสมจริง

ส่วนในเรื่องของการวิเคราะห์ตามแนวภาษาศาสตร์นั้น นับเป็นประยุกต์การทางการศึกษาวรรณคดีและวรรณกรรมแนวใหม่ โดยกรนำเรื่องของเสียง คำ และความหมายมาวิเคราะห์งานวรรณกรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องและเป็นเหตุเป็นผลกันเพราะเสียงแต่ละเสียงที่มารวมกัน เป็นคำนั้น จะให้ความหมาย

ที่แตกต่างกัน จะสะท้อนความรู้สึกนึกคิด อารมณ์ให้แก่อ่านต่างกัน และเมื่อนำมาวิเคราะห์พระนิพนธ์
เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ ก็ยิ่งทำให้พระนิพนธ์ของพระองค์เด่นชัดยิ่งขึ้น ซึ่งยิววิเคราะห์จะยกตัวอย่างพระนิพนธ์
มาประกอบกรวิเคราะห์เพียงเรื่องละ 1 บท เพื่อเป็นแนวทางเท่านั้น

รอนรอนสุรียโอ	อัสคังค
เรื่อยเรื่อยดัม เมรุลง	คำแลว
รอนรอนจิตจ่านง	บุรพี เพียงแม่
เรื่อยเรื่อยเรียมคอยแก้ว	คัลลคล้ายเรียมเหลียว

(ภาพยเหเรือ)

จะเห็นว่าในบทนี้ เคนในการเล่นคำที่มีเสียง ร ซึ่งเป็นพยัญชนะที่ให้ความรู้สึกที่ทรูทร่า ให้
อารมณ์ทางรักใคร่ บางครั้งให้ความรู้สึกที่หมกหมองได้อย่างสวยงาม ในบทนี้จะเห็นว่าเจ้าฟ้าธรรมธิเบศ
ใช้คำที่มีพยัญชนะ ฃ โดยอย่างเพราะเร็งจับใจ เมื่ออ่านแล้วทำให้เกิดความรู้สึกที่เหงาหงอย อ่างวาง
เคียวคาย แต่ในภาพที่สวยงามนมอง

คำว่า รอนรอน พยัญชนะ ร ให้ความรู้สึกที่หมกหมองอย่างสวยงาม เป็นความรู้สึกที่คอย ๆ
ออนลง และคำยิ่งให้ความรู้สึกที่มนวด บางเบา ออนลงนุ่มนวลขึ้น เมื่อประสมด้วยสระ/ออ/ และสะกด
ด้วยพยัญชนะเสียง /น/ ซึ่งเป็นภาพที่แสงอาทิตย์คอย ๆ ออนลง ภารกิจของมนุษย์และสัตว์โลกอื่น ๆ
ก็คอย ๆ หยุค และคอยวันใหม่ที่จะมาอีกไม่ช้า แต่ในบาทที่สาม คำว่า รอนรอน เป็นเรื่องความหมกหมอง
ของจิตใจ "ใจจะขาดรอนรอน" การรอคอยนางที่รัก กูจะคอย ๆ หมกหมอง หรือยากที่จะให้นางไคกลับ
มาอีก

คำว่า เรื่อยเรื่อย เป็นคำที่ช่วยเน้นให้ความหมายของคำว่า รอนรอน ชัดเจนยิ่งขึ้น ในบาท
ที่สองคำว่า เรื่อยเรื่อย เป็นภาพที่ดวงอาทิตย์คอย ๆ คัมเหลียมเขา แสงอาทิตย์คอย ๆ หมกความแจ่มจา
ลง แสงออนลง เพราะเสียงสระ /เอือ/ ให้ความรู้สึกก็คล้าย ซ่า ๆ ทำให้เกิดความรู้สึกอ่างวาง
วังเวงและเคียวคาย ส่วนคำว่า เรื่อยเรื่อย ในบาทสุดท้าย ให้ความรู้สึกถึงการรอคอย แม่จะไม่เห็น
ความหวัง ยากที่จะได้พบนางแต่ใจก็ยังอกที่จะคอยไม่ได้ เพราะเมื่อเห็นสิ่งใดผ่านไป ก็มักจะคิดว่า
เป็นนางทุกครั้งไป เพราะมีคำว่า คัลลคล้ายเรียมเหลียว

คำว่า คัลลคล้าย พยัญชนะ คล จะให้ความรู้สึกไปในทางปิดบัง ไม่แน่ใจ หนักหน่วง ฉะนั้นคำว่า
คัลลคล้าย จึงเป็นคำที่บ่งบอกถึงความไม่แน่ใจ เมื่อคอยใครสักคนจิตใจก็ตองพะวงถึงคนนั้นตลอดเวลา

แหม่เงวับผันไปก็ต่องห้มกองอย่างเนนอน เพราะคิควาคนที่เรากำดั่งรอกอยนั้นมาแล้ว ซึ่งเป็นเรื่อง
ธรรมคาที่เกิกับทุกคนไค

ฉนั้นในบทหนึ่งบท จึงเป็นบทที่ให้ความรู้สึกทมหวังในการรอกอย จิตใจอ้างว้างเดี่ยวกาย
เนื่องจากบรรยากาศยามอาทิตย์ลับเหลี่ยมเขา ก็ยังทำให้เกิดความรู้สึกทมหู เหงาหงอยมากขึ้น ซึ่งมีว่า
เจ้าฟ้าธรรมธิเบศสามารถเลือกใจคำใดก็มาก สามารถสะท้อนอารมณ์คล้อยตามได้ก็เยี่ยม เป็นบทที่บรรล
จุดประสงค์ของพระองค์คือการใช้คำส่อภาพนั้นออกมา และในกาพบบทต่อมา การใช้คำของพระองค์ก็
ยิ่งเกินชัดและไพเราะมากขึ้น จนมีผู้นำมาใส่ทำนองเพลงโคอย่างไพเราะ

เรื่อยเรื่อยมาเรียงเรียง นกบินเจี่ยมาทั้งหมู่

ตัวก็ยกมาพลัดคิ้ว

เหมือนพวยพุ่งเดี่ยวกาย

จะเห็นว่าเจ้าฟ้าธรรมธิเบศพระองค์มีอัจฉริยภาพที่เยี่ยมยอด พระนิพนธ์ของพระองค์เป็นมรดกชิ้นสำคัญของ
วงวรรณกรรมไทย

สุบรรณแมลงเคชลา

บินบน

ทางปีกบังสุริยน

มีค้ำฟ้า

รอนลงสู่โพชนก

ปรากฏมาศ

เขานั่งแอมบุชเคลา

แม่เนอเนวลสมร

(บทเหกาที)

พยัญชนะ ส ให้ความรู้สึกเสียดแทรก อารมณ์ลึก ๆ ที่ต้องเก็บเพื่อจำ สระ อุ ให้ความรู้สึกที่
ไม่มั่นคง ซาคเป็นซวง

พยัญชนะ บ ให้ความรู้สึกที่ขาดความภาคภูมิใจ กระทั่งไร้ความอ่อนหวาน แต่ไม่หนักแน่น แต่ตัว น
สะกด ให้ความรู้สึกก็ขาดแต่แฝงความงาม ทำให้คำไม่มีลักษณะกระทาง

คำว่า สุบรรณ จึงให้ความหมายที่เหมาะสมในคำนี้เอง แต่คนไปทางที่ไร้ความอ่อนหวาน
โดยเฉพาะถ้านี้ถึงความหมาย คือ พญาครุฑ ยิ่งทำให้คำนี้ชัดเด่นในทางนาเกรงขามมากกว่าความอ่อนหวาน
น่ารัก

คำว่า แมลง เฝียง ผ ให้ความรู้สึกทั้งก็และไม้ดี แต่เสียงหนักของ ผ ทำให้คำแรงกว่าที่ควร
จะเป็น ถ้าเป็นคำกริยาจะทำให้เห็นอาการเคลื่อนไหวชัดเจน เสียง ล ให้ความหมายที่เคลื่อนไหวในทาง
ลบ ไม่น่าฟังใจ สระ แอ ให้ความรู้สึกเปิดเผยในทางกว้าง และเมื่อ ง สะกด เป็นเสียงที่ฟังถึง

ลักษณะไม่มั่นคง ฉะนั้นคำว่า แผลง จึงเป็นคำที่มีเสียง บ่งบอกความหมายได้ชัดเจนในการแสดงกิริยา
อาการ เช่น โยนอย่างรวดเร็ว แต่ไม่น่าตั้งใจ เป็นอาการที่ไม่น่าดู

พยัญชนะ ก เป็นพยัญชนะเสียงหนัก จึงทำให้ถ้อยคำเน้นหนักไปตามความหมาย และสะกดด้วย
แม่ กก อีกรจึงทำให้คำนี้มีความหมายที่น่าเกรงขาม มีอำนาจ

พยัญชนะ บ เป็นเสียงที่ให้ความรู้สึกชาตกความภาคภูมิใจ ไร้อ่อนหวาน ค่อนข้างกระด้าง
เมื่อประสมกับสระเสียงสั้น อี โอะ อะ ทำให้คำนี้ขาดเป็นช่วงตอน อาจให้ความรู้สึกรุนแรง แต่ตัวสะกด
น ง ช่วยให้อ่านเสียงลง

พยัญชนะ ก มีเสียงที่ให้ความหมายเป็นหลักที่เข้มแข็ง สระ อา มีความหมายที่กว้างกา คำว่า
กาง จึงทำให้ความหมายมีความรู้สึกที่อาจออกอย่างมั่นคง เข้มแข็ง เป็นหลักเกณฑ์ที่สามารถบังคับสุรียน หรือ
ดวงอาทิตย์ ทำให้ทองพ่นควันไปได้

พยัญชนะ ร ในคำว่า รวน เป็นคำที่มีเสียงที่ให้ความหมายระเหิดระหง รวดเร็วว่องไว
คำนี้จึงให้ความหมายที่ตลก เป็นลักษณะที่คอย ๆ ถาลงซา ๆ เตะสง่าและระเหิดระหง

พยัญชนะ น ให้ความรู้สึกทางเบาแต่แฝงความงมไว ไม่มีลักษณะกระด้างในถ้อยคำเลย
คำทั้ง 4 คือ แขน เนื่อ นวด นุช ให้ความหมายที่น่าทึ่งนอนย ส่วนคำว่า แขน เป็นกิริยาที่ลุ่มลุ่มไม่
อ่อนหวาน

โคลงบทนี้ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ ไขคำได้ดี เป็นการอธิบายให้เห็นลักษณะของพยางค์ที่แผลง
ถูกขีดเคศ อย่างน่าเกรงขามขมขื่น แล้วคอย ๆ รวนลงสู่วิมานแล้วเปลี่ยนกิริยาอาการเป็นอ่อนหวาน
ลุ่มน

โหยหวานกรวญไกรนาง	ออกเพียงทางล้างชีวี
นั่งนอนนอนตามี	สิ่งซึ่งสุขทุกเวลา
คิดเคยเขยชมนาง	ไมทางหอมเสนาหา
เป็นสุขทุกเวลา	มาจากได้ให้อารมณ์
	(บทเหสังวาส)

พยัญชนะ ห มักให้ความรู้สึกในทางลบ เป็นอารมณ์ที่แต่งแฉงและน่าเวทนา ในคำ โหย หวน
จึงให้ความหมายที่แสดงถึงอาการคร่ำครวญอย่างน่าเวทนาของผู้ที่ได้รับความทุกข์ยากลำบาก หรือผู้ที่
ถูกทอดทิ้ง

พยัญชนะ ค ให้ความรู้สึกในทางอารมณ์รุนแรง แทรกความน้อยเนื้อต่ำใจ คัดพ้อท้อว่า ในคำว่า
ครวญ จึงเป็นอาการที่นาเวทนา นาสงสาร ซึ่งผู้ที่มีอาการดังกล่าวจะต้องมีความเสียใจมากจนสุดพรรณมา
รองให้จนคร่ำครวญอย่างโหยหวน

พยัญชนะ พ ให้ความหมายที่อ่อนเบาซาคความหนักแน่น สระ เอื้อ และสระ อา ซึ่งต่างก็เป็น
สระเสียงยาว ช่วยทำให้คำมีความแน่นขึ้น แต่คำทั้งสองก็เป็นการคาดคะเน คือในคำว่า เพียง พาง

พยัญชนะ ช ในพยัญชนะเสียง ๒ ให้ความรู้สึกไม่ราบรื่นแจ่มใส แต่ละคำมีความหมายที่พหุคี่คำ
แต่คำทั้งสอง คือ เชย ชม กลับมีความหมายในทางดี เป็นอาการที่นารัก ใจแสดงกิริยาเมื่อได้พบกับความ
พหุคี่ อาจจะเป็นเพราะสระ เออ ในคำ เชย และ ม สะกดในคำ ชม ทำให้คำมีความหมายดีขึ้น

พยัญชนะ น ในคำ นอง ให้ความหมายรู้สึกขางเบา แผ่ความงามไวางและยังมี ง สะกด
ก็ยิ่งทำให้คำนี้เป็นคำที่นารักนาเอ็นดู

ในบทนี้เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ สามารถเลือกใช้คำได้สอดคล้องต่อเนื่องกัน ทำให้มองเห็นภาพ เสียง
อาการ ของผู้ที่ทองทนทุกข์เวทนาจากกรรพิตของจากคนที่ตนรักไป

เสียงสรवलระวี	เสียงใจ
เสียงนุชพิภาใคร	ใครรู้
เสียงสรवलเสียงทรมวย	นุชพิ มาแม่
เสียงบังอรสมรบุญ	อนันนุภาณี
	(บทเหศวร)

พยัญชนะ ส ในบทนี้ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศใช้เสนาคำได้ไพเราะ โดยใช่เสียง ส ทำให้เกิดความรู้สึก
รู้สึกเสียใจแทรกในอารมณ์ โดยเฉพาะเสียงสรवलหรือเสียงหัวเราะของนางที่รัก ซึ่งทุกคนจะต้องจำเสียง
ของคนที่เคยรักเคยสนิทใจได้คือ เมื่อได้ยินเสียงหัวเราะของใครก็ทำให้คิดถึงคนรักของตนเองทันที
ทั้งบทจะมีเสียงเสียใจแทรกตลอดจึงทำให้เป็นบทที่แปลกและน่าฟัง พร้อมทั้งให้ความรู้สึกที่ลึก ๆ ต้องเก็บ
ไว้นานเพื่อจำ

กลกลอนแววเกลียง	คำแข่ง กัด
นักปราชญ์ฉลาดคาดเพลง	เปลี่ยนให้
กลอนเกินเขินคำแคลง	ซัดของ
วานเพิ่มเติมลงไป	อุยยนหญิงชาย
	(ภาพยหอโคลงนิราศธารโศก)

พยัญชนะ ก ในคำ กัด ให้ความรู้สึกที่มั่นคง ผงาด แต่ในคำแม่เสียง น สะกด ซึ่งพยัญชนะ น ให้ความรู้สึกในทางบางเบา เบาเวด คำนี้ให้ความหมายที่อ่อนลง

ส่วนในคำ กอดน พยัญชนะ ก เมื่อมี ด ควบ ซึ่งให้ความรู้สึกอ่อน เลื่อนไหล ในคำนี้จึงให้ความหมายที่มีลักษณะอ่อนและเลื่อนไหล คำนี้จะเคยชินเมื่อตามด้วยคำว่า กอดกอด หรือ กอดนกอด ทำให้มองเห็นถึงลักษณะการแต่งคำประพันธ์ที่มักจะชอบเลือกใช้คำที่ให้ความรู้สึก ให้อารมณ์ เพื่อคำและความมีชีวิตชีวาขึ้น

พยัญชนะ ปร ทำให้คำมีความรู้สึกที่เฉียบคม ชัดเจน รูปคำก็เพริ้วขึ้น ฉะนั้นคำว่า ปราชญ์ จึงให้ความหมายที่ค้ำชู ผู้ที่จะเป็นปราชญ์ได้ก็คงเป็นผู้ที่มีความฉลาด มีสติปัญญาเฉียบคม เสียงของคำว่า ปราชญ์ ให้ความหมายและความรู้สึกที่คมคายทีเดียว

พยัญชนะ ปร ทำให้คำมีความเลื่อนไหลมากขึ้น ฉะนั้นในคำ แปลงเปลี่ยน จึงให้ความรู้สึกได้ตรงกับลักษณะของพยัญชนะ ปร ควบ ล ถือเป็นความเลื่อนไหล เป็นการเคลื่อนไหวของคำ ไม่ใช่การอยู่นิ่งกับที่

พยัญชนะ ช ให้ความหมายไปทางให้อารมณ์รุนแรง ในคำว่า ชัด มีเสียง ค สะกดซึ่งทำให้คำเนหนักลงไป และจะยิ่งหนักแน่นลงไปอีกมากเมื่อคำว่า ชอง มาต่อท้ายซ้ำเนน

พยัญชนะ พ เป็นพยัญชนะระเบิด เสียงหนัก สระ เออ ให้ความรู้สึกที่เออถน ส่วนตัวสะกดคือเสียง ม พยัญชนะนาสิก มีเสียงก้อง ทำให้คำว่า เข้ม มีความหนักในทางที่จะช่วยให้ทุกอย่างสมบูรณ์ขึ้น และเมื่อคำ เข้ม มาต่อท้าย เป็นการช่วยเนนความไหย่งสมบูรณ์มากขึ้น

ในบทนี้เจ้าฟ้าธรรมธิเบศเลือกใช้คำชอน ซึ่งเป็นคำชอนทั้งความหมายและชอนทั้งเสียงที่คล่องจองกันไคอย่างดี เป็นการช่วยเนนให้โคลงบทนี้มีความหมายที่หนักแน่นขึ้น และเมื่ออ่านแล้วทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกว่า ผู้แต่งมีความตั้งใจอย่างแน่วแน่ที่จะให้ช่วยแก้ไขเพิ่มเติม เมื่อเห็นว่าไม่เหมาะสม ฉะนั้นผู้แต่งต้องมีความมั่นใจพอสมควรว่าผลงานของตนนั้นดีถึงขั้นนี้ทีเดียว

กฤษณสูริย
ช ช ช ช ช ช
หญิงสกุลย
ช ช ช ช ช ช

งศกสูริย
ช ช ช ช ช ช
หญิงสกุลย
ช ช ช ช ช ช

(ภาพหอโคลงนิราศธารทองแดง)

ในบทนี้เจ้าฟ้าธรรมธิเบศเล่นคำสระ อู ไต่อย่างไพเราะมาก ซึ่งสระ อู ให้ความรู้สึกคล้าย
เป็นช่วงยาว ในบทนี้จึงทำให้เกิดภาพพยางค์ หนู กั๋ ญู ซึ่งต่างก็แย่งเข้าไปอยู่ใน รู เด็ก ๆ แฉก ๆ
ทำให้ทั้งสองตัวตองตอสูกัน

คำว่า หนู และ ญู พยัญชนะ น และ ง ต่างเป็นพยัญชนะภาคีทั้งคู่ เสียง น ให้ความรู้สึกที่
นุ่มนวล และ ง ให้ความรู้สึกที่ไม่สามารถจะคงตัวอยู่ได้ เพราะไม่มีจุดศูนย์กลาง ทาทางจะหงายไป
ข้างหลัง ฉะนั้นในคำเสียง ง จึงให้ความหมายไปในทางตกลง ถ้าจะคิดถึง หนู และ ญู ต่างก็เป็นสัตว์
ที่มีตัวลักษณะนี้ ๆ รูปร่างตกลงและเมื่อนำมาสูกันเพื่อแย่งรูอีก จึงเห็นการบรรยายภาพเจ้าฟ้าธรรมธิเบศ
ไขคำที่มองเห็นภาพรูปงู และ หนุมท

บทนี้ถ้าใครได้อ่านออกเสียง จะเห็นลักษณะการออกเสียงสระ อู เคนซัด คือริมฝีปากจะห่อกลม
ตลอดทั้งบท ยิ่งทำให้เป็นบทหน้าตลกทั้งผู้อ่าน ทั้งเสียงและความหมายตลอดจนเห็นภาพการต่อสู้ของหนู
และงูได้

